

**STARČEVO - IMPRESSO (LUB IMPRESSO-STARČEVO) TO KULTURA,
GRUPA KULTUROWA, CZY JESZCZE COŚ INNEGO?**

Tematyka młodszej epoki kamienia w Europie południowo-wschodniej z dawna interesowała autora. Podejmował jednak zagadnienia bardziej ogólne (m.in. SOCHACKI 1986; 1990; 1992; 1993; 1997). Niniejsza wypowiedź jest odstępstwem od tej zasady, dotyczy bowiem zjawiska wybitnie lokalnego i odosobnionego, które zasługuje jednak na szczególną uwagę.

Chodzi o sytuację w centralnych Dynarach na pograniczu Bośni i Hercegowiny. Na trasie przejścia przez pasma Rudaw Bośniackich wyznaczonego przełomami rzek Bosna i Neretva oraz przełęczami góorskimi Ivan i Visoko. Trasa ta łączyła w pradziejach dwa odmienne środowiska kulturowe i cywilizacyjne: naddunajskie i nadadriatyckie (cf. BENAC 1961; 1987; MÜLLER 1988; JOVANOVIĆ 1991).

Dużą więc zasługą A. Benaca (1971; 1973; 1979)

jest odkrycie dowodu takiego kontaktu już we wczesnym neolicie między synchronicznymi, a kontrastująco różnymi kompleksami kulturowymi: *impresso-cardium* pozostającym jeszcze na etapie słabo rozwiniętej gospodarki przyswajalnej i Starčevo prezentującym już specyficznie europejski model gospodarki wytwórczej. Ciekawie więc mogą realia tego kontaktu i jego skutki. Tym bardziej, że na przedmiotowym obszarze szczególnie się one zaznaczają (Fig. 1) (cf. ARANDELOVIĆ-GARAŠANIN 1954; MIROSLAVJEVIĆ 1962; GARAŠANIN 1979; CIOPPA 1993; BOGDANOVIĆ 1996; VELUŠČEK 1997).

Zaburzenia polityczno-militarne wielu ostatnich lat na obszarach byłej Jugosławii nie sprzyjały kontynuacji badań i weryfikacji poniższych stwierdzeń, zapewne wstępnie sformułowanych. Nie przekreśla to jednak możliwości ustosunkowania się do nich.

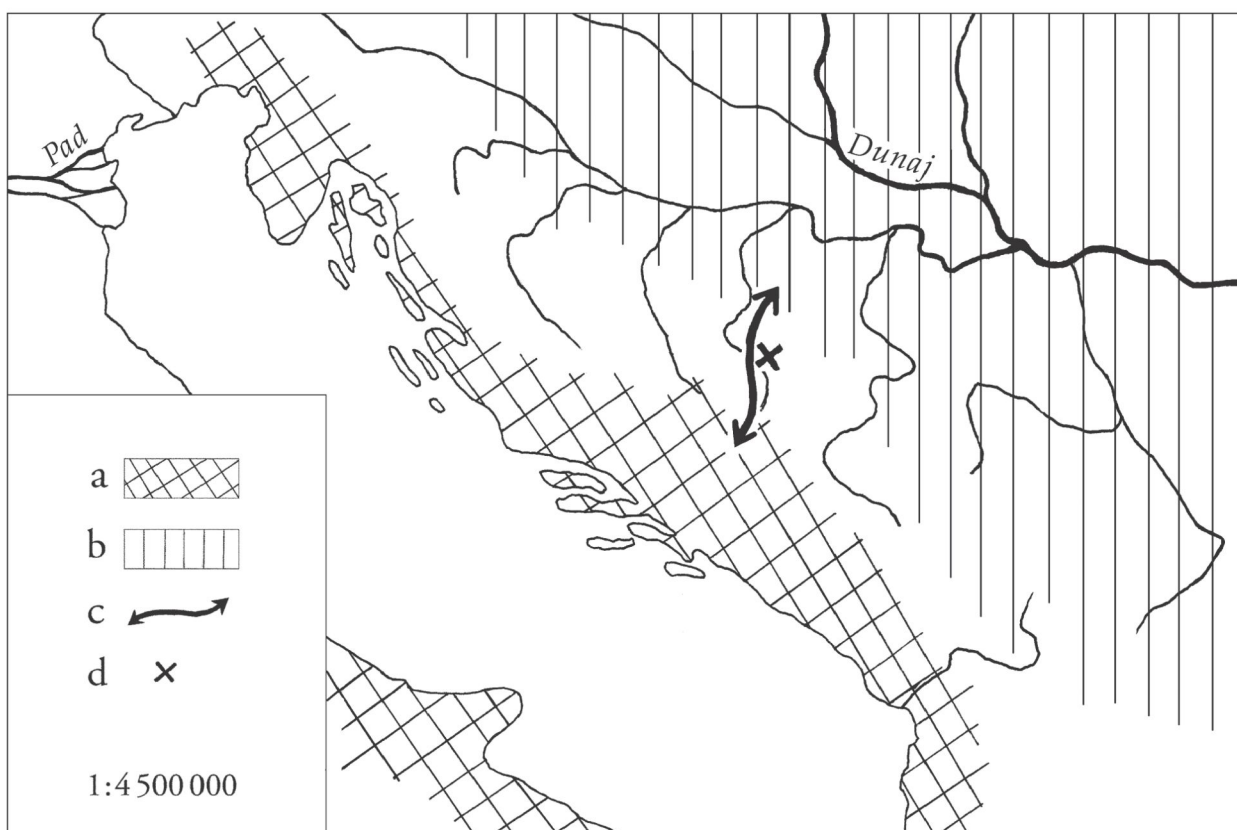

Fig. 1. Sytuacja kulturowa w strefie adriatycko-naddunajskiej we wczesnym neolicie. Główne kompleksy kulturowe: a – *impresso-cardium*; b – Starčevo; c – omawiana trasa kontaktu; d – stanowisko Obre I (wg koncepcji autora)

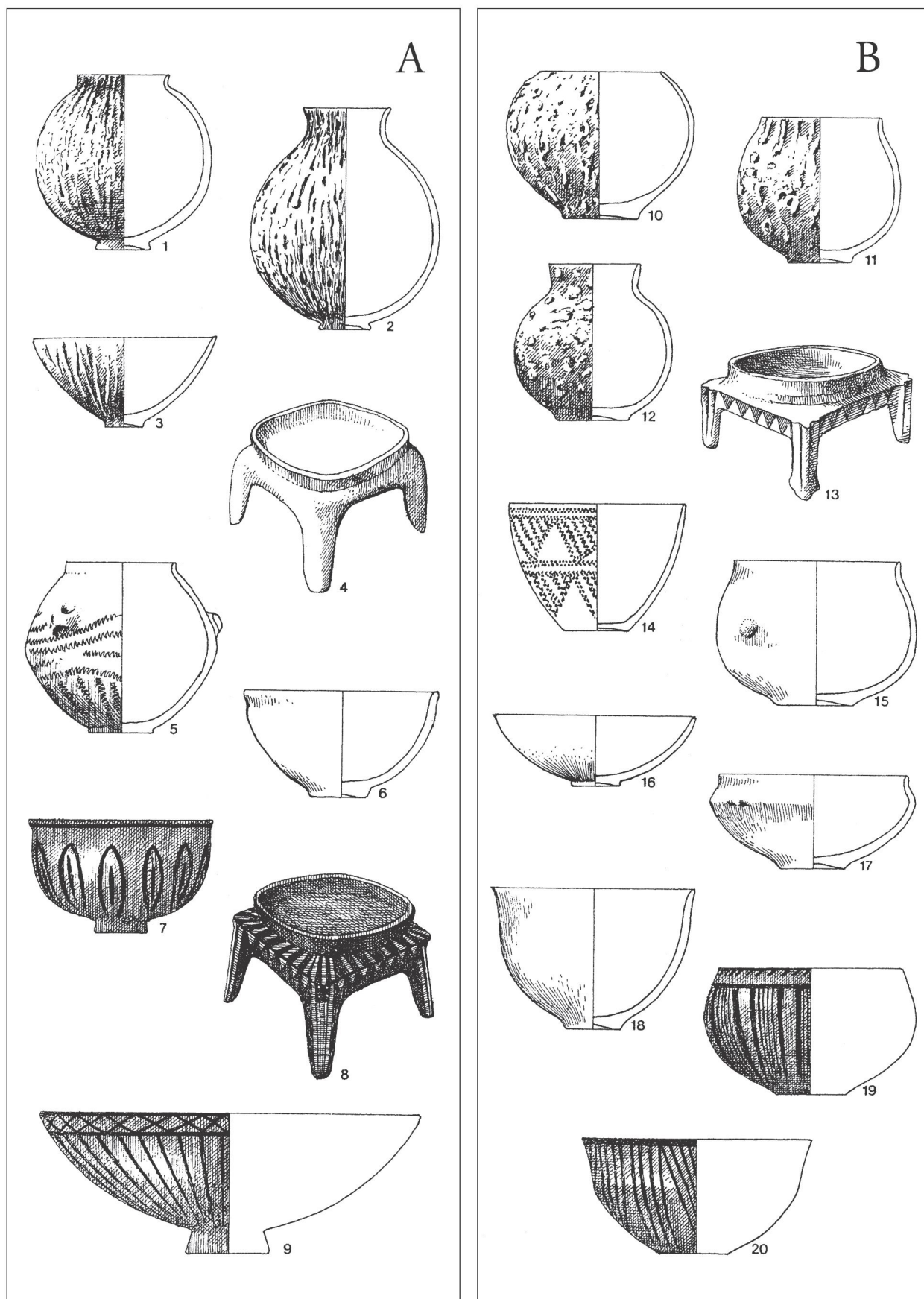

Fig 2. Formy przewodnie jednostki Starčevo-*impresso* (wg BENAC 1979): A – faza starsza (I); B – faza młodsza (II)

Chodzi o materiały ze stanowiska Obre I, należące do dwu wspomnianych kultur ościennych (tj. *impresso* nadadriatyckiego i Starčevo rejonu Dynarów) a występujące w zespołach w określonym następstwie i układzie ewolucyjnym (BENAC 1971; 1973; 1979). Pozwoliło to cytowanemu badaczowi na wyodrębnienie dwu faz rozwojowych w obrębie samodzielnej (co należy podkreślić) jednostki kulturowej o nazwie Starčevo - *impresso* (Fig. 2). Terminologicznie przyznaje jej rangę kultury bądź grupy kulturowej (BENAC 1979: m.in. 388-389, 372, 374).

Rozpatrując treść ceramiczną postulowanych faz można mniemać, iż w fazie starszej (I) cechy *impresso* przeważają nad Starčevo, gdy w młodszej (II) odwrotnie – Starčevo nad *impresso* (cf. odpowiednio Fig. 1a, b; cf. też BENAC 1979: 372-386; LIII 1-9, LIV 1-5, LV 1-8, LVI 1-6). Jeżeli nie ma błędu (a brak podstaw do przyjmowania takiej ewentualności) to sytuacja ta odpowiadałaby ogólnym realiom stosunku obu przedmiotowych kultur (cf. BATOVIĆ 1979; BENAC 1987; JOVANOVIĆ 1991; MÜLLER 1994; BOGDANOVIĆ 1996 oraz inni). Przeżywająca się, zwłaszcza w swych enklawach, nadadriatyckich kultura *impresso-cardium* była dominowana (i wypierana) przez prężnie rozwijającą się w sprzyjających warunkach dorzecza Dunaju kulturę Starčevo. Sytuacja w Obre I była by więc lokalnym odbiciem tego procesu.

Wspomniany brak danych weryfikacyjnych ogranicza możliwość krytyki (lecz jej nie przekreśla). Dlatego autor poprzestaje na tak lakonicznej wypowiedzi.

Sprzeciw budzi przede wszystkim przyznanie opisanemu zjawisku rangi samodzielnej kultury bądź grupy kulturowej (BENANO 1979). Bowiem na relacjonowanym etapie badań kłóć się z tym fakty następujące:

- a. wyniki uzyskane na jednym stanowisku są zbyt wąską podstawą;
- b. brak danych nawet do hipotetycznego szkicowania obszaru jednostki powyższej rangi;
- c. materiały z obu faz są (w różnorodnych proporcjach ilościowych) typowe dla dwu sąsiadujących kultur. Nie tworzą nowego stylu ceramicznego na bazie tych obcych składników. Trudno więc postulować jakkolwiek synkretizm.

Nasuwa się więc jeden wniosek: Obre I stanowi ważny, ale tylko „punktowy” wyznacznik trasy (nawet nie strefy) kontaktów obu ościennych kompleksów kulturowych. Bezprzedmiotowe jest utożsamianie tego zjawiska z jakąkolwiek odrębną jednostką kulturową.

Na tym nie kończy się jednak potrzeba wyjaśnień. Obie przedmiotowe kultury sąsiadowały ze sobą na przestrzeni kilkuset kilometrów, oddzielone tylko pasmami Dynarów. Skoro miejsce najtrudniej dostępne, takie jak rejon Obre w centralnych Dynarach, było (choć zapewne niełatwo) do przekroczenia, to czyżby nie istniały podobne możliwości w innych, łatwiejszych do pokonania miejscach? Na ich wskazanie brak dotąd danych źródłowych. Z drugiej strony – odrębności cywilizacyjne i gospodarcze obu kultur nie musiały zachęcać do kontaktu na szerszą skalę. Jeżeli więc rejon Obre jest wyjątkiem, to co mogło ten wyjątek priorytetować?

Rozpatrzenie jednej lokalnej kwestii może więc otwierać kwestie znacznie szersze i ważniejsze. Do takich należy potrzeba kompleksowego rozpatrzenia relacji między *impresso* nadadriatyckim a Starčevo prawobrzeżnego dorzecza środkowego Dunaju. To zadanie, niezrealizowane dotąd w literaturze, wykracza poza możliwości autora.

Literatura

ARANDELOVIĆ-GARAŠANIN D.

1954 *Starčevačka kultura*, Ljubljana

BATOVIĆ Š.

1966 *Starij neolit u Dalmaciji*, Zadar

1979 *Starij neolitik ili impresso kulturna skupina*, in: *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja*, vol. II, Sarajevo, p. 485-523

BENAC A.

1961 *Les influences méditerranéennes sur le néolithiques des Balkans du nord-ouest*, in: *Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte*, Hamburg

1971 *Širenje neolitičkih kultura dolinom Neretve*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*

1973 *Obre I. Neolitsko naselje starčevačko-impresso i kakanjske kulture na Raskršću*, *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine* 27-28, p. 5-103

1979 *Starije neolitsko doba (starčevačko - impresso kulturna grupa)*, in: *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja*, vol. II, Sarajevo, p. 372-392

1987 *Kulturni odnosi sjeverozapadnog Balkana i talijanske oblasti Tavoliere u neolitičko doba*, *Arheološki Radovi i Rasprave* 10, p. 11-23

BOGDANOVIĆ M.

1996 *A contribution to the research of the Starčevo and Protostarčevo Cultures*, *Starinar* 47, p. 187-192

CIOPPA M.

1993 *La preistoria della Dalmazia*, *La Rivista Dalmatica* 64, p. 207-213

GALOVIĆ R.

1968 *Die Starčevo – Kultur in Jugoslaviën*, Köln

GARAŠANIN M.

1979 *Starčevačka grupa*, in: *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja*, vol. II, Sarajevo, p. 115-143

JOVANOVIĆ B.

1991 *Jadranski i kontinentalni neolit u prelaznoj zoni centralnog Balkana*, in: *Zbornik radova posvećenih akademiku A. Benacu*, Sarajevo, p. 30-38

MIROSLAVLJEVIĆ V.

1962 *Impresso-cardium keramika na otocima Cresa, Lošinja i Krka*, *Arheoloski radovi i rasprave*, fasc. II

MÜLLER J.

1988 *Cultural definition of the Early Neolithic and its interaction in the Eastern Adriatic*, *Berytus* 36, p. 101-125

1994 *Das ostadriatische Frühneolithikum. Die Impresso – Kultur und die Neolithisierung des Adriaumes*, Berlin

SOCHACKI Z.

1986 *The Relationship between the Baden Culture and the South-East European Cultures*, *JIES* 13, p. 256-268

1990 *Les éléments de la civilisation de vases à encolure carrée en Europe Occidentale en liaison avec les centres d'Europe du Sud-Est*, *Études Indo-Européennes* 9, p. 123-136

1992 *Some Remarks on the Character and Significance of the Ezero Culture in Bulgaria*, in: *Studia Aegea et Balcanica in honorem Lodovice Press*, Warszawa, p. 31-40

1993 *Wybrane zagadnienia relacji między Niziną Padańską a Kotliną Karpacką w młodszej epoce kamienia*, *Arch. Polski* 38, fasc. 2, p. 263-283

1997 *Kwestia pobytu stepowców w Europie południowo-wschodniej w eneolicie oraz ich stosunku do środowiska autochtonicznego*, *Arch. Polski* 42, fasc. 1-2, p. 53-61

VELUŠČEK A.

1997 *Impresso keramika iz jame Pejca v Lašci pri Nabrežini*, *Annales* 10, p. 8-14

STARČEVO-IMPRESSO (OR IMPRESSO-STARČEVO): CULTURE, GROUP OF CULTURES
OR SOMETHING ELSE?

SUMMARY

The paper discusses a local and isolated phenomenon of cultural relations in the area of Dinaric Alps in the Early Neolithic along the ravines of rivers Neretva and Bosna, and through the passes Ivan and Visoko. This route connected two cultural areas: the Danubian and the Adriatic one. Traces of such contacts between two cultures in different stages of development: *Impresso-cardium* and Starčevo were discovered on the site of Obre I which, according to Benac (1971, 1973, 1979), belongs to a distinct cultural unit called Starčevo-*Impresso*.

The author is of opinion that this was not a separate cultural unit because there is evidence of first *Impresso* and then Starčevo cultural domination in two successive chronological phases on the Obre site. There is no trace of any new ceramic style based on the two traditions.

Access to the region surrounding Obre is difficult, but until now there has been no evidence of such close relations between the two cultures in other, more accessible locations. This makes the Obre phenomenon especially interesting but very difficult to explain.